

Tri stoljeća Požeške gimnazije*

U radu se govori o Požeškoj gimnaziji koja je kroz protekla tri stoljeća pridonijela razvoju hrvatske kulture, znanosti, umjetnosti, gospodarskom razvoju te nacionalnom buđenju u Hrvata. U Požeškoj su gimnaziji stjecali znanja učenici od Budimpešte do Dubrovnika, a za istočnu je Hrvatsku/Slavoniju bila i ostala važan odgojno-obrazovni zavod i najbolji izvor za akademsko stjecanje znanja. Tomu su najbolji dokaz požeški gimnazijalci koji su se istaknuli u znanosti, umjetnosti, kulturi i gospodarstvu, kako u prošlosti, tako i u sadašnjosti.

Ključne riječi: Požeška gimnazija, Požega, Slavonija, školstvo, povijest školstva.

Nakon oslobođenja od osmanlijske vlasti narod u Slavoniji bio je ne samo materijalno siromašan već i kulturno zaostao, odnosno «zapušten i zaražen turskim običajima».¹ U prosvjetnom radu ističu se franjevci i isusovci koji su potkraj 17. stoljeća počeli širiti svoj utjecaj, a Požega je postala sjedište djelovanja isusovaca u Slavoniji.

Da bi isusovci mogli djelovati u Požegi, bila im je važna materijalna osnova koju je u početku priskrbio Josip Babić, kanonik i lektor stolne crkve zagrebačke i generalni vikar s potpunom jurisdikcijom za područje između Save i Drave.² Babić je dobio od cara Leopolda I. za posebne zasluge opatiju «de Gotho» (1689), tj. vlastelinstvo Kutjevo, koje će ustupiti isusovcima s nakanom da se nastane u Požegi i da počnu s misionarskim i prosvjetnim radom. Tu je Babićevu odluku 1700. godine potvrdio car i kralj Leopold I. (1657-1705). Prihodi s vlastelinstva u Kutjevu omogućili su osnivanje gimnazije u Požegi.

Babićeva nastojanja glede razvijanja prosvjete bila su poznata i prije. On je surađivao s mnogim istaknutim ličnostima kako bi isusovcima omogućio misionarski i prosvjetni rad u Požegi. Tomo Matić tvrdi kako se mišlju da ustupi «dobra kutjevačke opatije za prosvjetne svrhe bavio Babić već mnogo prije, nego što je zamolio kralja Leopolda I., da odobri donaciju. Najprije se obratio na kardinala Leopolda Kolonića, nadbiskupa ostrogonkog, s molbom da uznastoji, da se

* Rad je s manjim preinakama uzet iz knjige pokojnoga profesora dr. sc. Filipa Potrevice *Tri stoljeća Požeške gimnazije* (Jastrebarsko 1994).

¹ Tomo Matić, *Isusovačke škole u Požegi (1698.-1773.)*. Vrela i prinosi, *Zbornik za povijest isusovačkog reda u Hrvatskim krajevima*, posebni otisak sveska 5, Sarajevo 1932, 6.



u Požegi osnuje isusovačka misija, s druge je strane zamolio rektora zagrebačkog isusovačkog kolegija, neka dopusti, da o. Marko Stručić, profesor moralke u zagrebačkoj isusovačkoj akademiji, pođe s njim u kutjevačku opatiju da se uvjeri o velikoj potrebi misionarskog rada u narodu zapuštenom i zaraženom turskim običajima. Tako je 1695. Babić sa Stručićem otputovao u Slavoniju».³

Prema dosada poznatim vrelima u Požegu je potkraj 1698. godine, uz Stručića, došao i Franjo Grundler koji je bio zadužen za duhovničku službu kod njemačke posade u Požegi. Oni su došli kao misionari, ali s obzirom da su mogli upotrijebiti prihode s vlastelinstva u Kutjevu, odmah su počeli pripreme za osnivanje škole.

Isusovci su se nastanili kraj Kamenitih vrata (danas na mjestu Vatrogasnog doma), a već 1699. godine preselili su se na mjesto sadašnje zgrade Požeške biskupije uz crkvu sv. Lovre. U studenom 1698. godine obnovljene su pripreme za otvaranje škole, a u prosincu je osnovan i pripralni razred. Prvi je razred otvoren 1699. godine kao prvi gramatički razred (*infima gramatices classis*), u koji se upisalo više od trideset učenika iz svih društvenih slojeva. Na desetoj stranici rukopisa *Historia domus Poseganae*⁴ spominje se 1699. godina kao godina osnutka škole, te točan opis osnivanja i početka djelovanja.

Sustav isusovačkog odgoja obrazložen je u *Ratio studiorum* (1584), a zasniva se na tradicionalnoj katoličkoj pedagogiji. U prvim dvjema godinama rada u požeškoj isusovačkoj gramatičkoj školi sve je dužnosti profesora obavljao Stručić, a u trećoj je godini došao u Požegu Melhior Omersa, prvi profesor koji se isključivo bavio obrazovanjem đaka. Otada pa sve do 1926. godine imala je ta gramatička škola samo jednoga isusovca koji je poučavao sintaksu i gramatiku. Uvijek je to bio potpuno školovani isusovac, tj. koji je završio teologiju i filozofiju, a samo je 1710. godine škola bila povjerena svjetovnom svećeniku iz Bakra Tomi Žuvičiću.

Tijekom prvih 25 godina postojanja požeška je gimnazija gramatička škola s četiri razreda – *parvistae*, *principistae*, *gramatistae* i *syntaxistae* – i dva učitelja, jednoga za principiste i parviste, a drugoga za gramatiste i sintaksiste. Samo oni učenici koji bi stekli dobro predznanje u pripremnom razredu mogli su nastaviti školovanje u gramatičkoj školi. To je u stvari bila niža gimnazija (latinska škola), s pripremnim razredom i tri gimnazijska razreda.

Godine 1726. požeška škola prerasta u višu gimnaziju, jer je osnovana humaniora, a namješta se i treći učitelj koji je predavao retoriku i poeziju. Otvara se i četvrti razred (*poetae*), a već slijedeće godine i peti razred (*rhetores*). Takva je podjela trajala sve do 1757., a otada do ukinuća isusovačkog reda (1773) prvi se razred ne dijeli jer su postojale osnovne škole u kojima se stjecalo predznanje. Međutim, podjela na razrede nije se mijenjala od 1727. do 1761. godine, kada se

² Ivan Josip Babić, izborni biskup skradinski, postaje potkraj 17. stoljeća i opat kutjevački.

³ Tomo Matić, *Isusovačke škole u Požegi (1698.-1773.)*, 6.

⁴ Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, Arhiv Nadbiskupije.





uvodi logika s metafizikom. Prema tome, gimnazija dobiva svoj potpuni oblik 1726., kada je isključivo gramatička škola pretvorena u potpunu gimnaziju. Iste godine podignuta je i jednokatna zgrada gimnazije (danas zgrada samostana Sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskog).

U svibnju 1739. u Požegi je izbila epidemija kuge. Stoga je škola od 1. lipnja 1739. do 4. ožujka 1740. godine bila zatvorena. Iz matične knjige umrlih saznajemo da je tada u gradu umrlo 798 osoba te još 171 osoba u pet okolnih sela (Seoci - 69, Vidovci - 56, Vrhovci - 30, Drškovci - 28 i Emovci Gornji - 8), dakle, ukupno 969 osoba. Stoga je sasvim razumljivo da se broj učenika smanjio toliko da su se u sintaksu i gramatiku upisala samo četiri učenika, a za poeziju (peti razred) se nije javio niti jedan učenik. Stoga je 1741. godine gimnazija bila reducirana na gramatičku školu, ali samo zakratko jer se već 1742. godine radi u svim razredima.

U požeškoj gimnaziji proučavala se crkvena kultura i filozofija. Stoga je već 1735. godine škola osnovala knjižnicu, zajedno s čitaonicom u kojoj su učenici mogli učiti. Knjižnica je obilovala vrijednim djelima, a prilikom ukidanja isusovačkog reda imala je 1141 naslov s oko 2000 svezaka.⁵ Pedagoški i didaktički postupak bio je detaljno razrađen i s učenicima se postupalo strogo. U posljednjim godinama isusovačke škole u nižim se razredima uči i matematika, a nastavni jezik je latinski. Od 1726. godine moguće je pratiti broj učenika svih razreda i profesora koji su ih poučavali prema *Matricula studiosorum*,⁶ u kojoj su navedena imena svih učenika po razredima od 1725. do 1838. godine. Gimnaziju su mogla polaziti djeca svih društvenih slojeva, pa i mnogo siromašne djece o čijoj su se prehrani i smještaju skrbrili isusovci, uz pomoć građana. Često su im davali i obuču, odjeću i pomagali im u učenju. Unatoč tomu učenici su često prosjačili, jer im isusovci nisu uspijevali uvijek osigurati sve potrebno za školovanje i život.

Zbog njihova prosjačenja 1732. godine sukobili su se učenici i obrtnici, pa je iz Osijeka morala doći redovna vojska da ih umiri. O nemirima Tomo Matić piše: «Ojađeni tim postupkom djeca su sutradan nekim od tih napadača javno na trgu vratili milo za drago. Time su dakako svoje protivnike još više raspalili, i oni su počeli čak svuda po gradu hvatati i tući, tako da se od stranih đaka nije ni jedan usudio vratiti u svoj stan (...) Kada domaće vlasti nisu učinile reda, rektor kolegija Jakob Pejačević (direktor gimnazije od 1731. do 1734) požalio se osječkom generalu, koji je poslao u Požegu kapetana i zastavnika s više od šezdeset vojnika. Vojska je pohvatala glavne krivce i ostala u Požegi punih šest dana na gradski

⁵ Inventar isusovačke knjižnice Gimnazije u Požegi, Nadbiskupski arhiv u Zagrebu, *Eclesiastica* 63, *Societas Iesu*, Požega 23.

⁶ *Matricula studiosorum*, čuva se u Državnom arhivu Slavonski Brod Odjel u Požegi (Fond - Gimnazija). Sadrži podatke o broju učenika od 1725/26. do 1737/38. Nedostaju podaci za godine 1735., 1743., 1744. i 1811. Na početku svakog godišta navedena su imena profesora i direktora škole. Od godine 1756. nalazimo i ocjene iz vladanja i općeg uspjeha, a od 1773. navedeno je i mjesto, stalež i domovina svakog učenika.





trošak, a otišla je tek onda, kada su građani svojim potpisom zajamčili, da će biti red i mir».⁷

Strogi isusovački odgoj ublažavao se samo kada su učenici u svojim zahtjevima bili jedinstveni. Isusovci bi tada popuštali, što dokazuju događaji iz 1732. i 1748. godine i kasnije. Među učenicima bilo je i odraslih ljudi, zaređenih svećenika čije obrazovanje nije bilo dovoljno, oženjenih ljudi i onih koji su obraćeni s islama.

Utjecaj škole na požešku sredinu bio je značajan i raznovrstan. U kulturnom životu grada gimnazija je bila žarište muziciranja, vjerskog učenja i obreda te kazališnih predstava, drama i komedija vjerskog i dugog sadržaja. Posebno su mjesto u tom pregnuću imale godišnje priredbe koje se u gimnaziji održavaju od 1715. godine.

Djelovanje gimnazije osobito je važno sedamdesetih godina 18. stoljeća. Za rektorovanja o. Andrije Szalaya (1761) osnovana je Akademija za studij filozofije i moralne teologije, nazvana *Academia Posegana*. Upravo te 1761. godine dodana je višoj ili potpunoj gimnaziji filozofija, a 1763. i teologija. Prve dvije godine 1761. i 1762. počela se učiti filozofija, a druge dvije godine 1763. i 1764. moralna teologija. U prvoj godini filozofije poučavala se logika i metafizika, a u drugoj godini opća i posebna fizika (*phistica generalis et particularis*). Predavali su isusovci Ignacije Marek i Martin Nabolović. U prvom i drugom tečaju teološkog fakulteta učila se moralna teologija (*theologia moralis*). Uz šestorazrednu gimnaziju, od 1761. do 1776. godine postoji Akademija s filozofskim i teološkim fakultetom. Svaki je fakultet imao po dva tečaja. Time se Požega svrstala u red sveučilišnih gradova u kome Akademija djeluje punih 16 godina. U početku su profesori pratili svoje studente sve do četvrte godine, odnosno tečaja, a od 1764. uvode se katedre na filozofskom i teološkom fakultetu. Istaknuti profesori Akademije bili su: Ignacije Marek, Martin Nabolović, Andrija Blašković, Fr. Borgija Pozia, Antun Kanižlić, Ignacije Kampus, Franjo Ksaver Pejačević, Franjo Sekulić, Antun Hohenwarth, Emerik Mihaly, Antun Ustia, Stjepan Plačko, Ivan Galjuff.

Nastava se odvijala u zgradi gimnazije. Prve godine Akademija je imala 19 slušača, a kasnije od 25 do 40. Kada je ukinut isusovački red, došla je akademija u tešku situaciju. Vid Došen, književnik i župnik iz Dubovika, nije uspio organizirati nastavak rada Akademije, a carica Marija Terezija ju je 1776. godine ukinula. Bogata isusovačka knjižnica omogućavala je uspješno studiranje filozofije i teologije.⁸

⁷ Tomo Matić, *n. dj.*, 30-31.

⁸ Opširnije o isusovačkoj knjižnici: Tomo Matić, Knjižnica zagrebačkog, varaždinskog i požeškog kolegija i osječke misije. Vrela i prinosi, *Zbornik za povijest isusovačkog reda u Hrvatskim krajevima*, br. 11, Sarajevo 1940, 47-67; usporedi: Filip Potrebica, *Povijest knjižnica Požeške kotline*, Zagreb 1976, 85-122. i drugo izdanje u Nakladi Slap Jastrebarsko, 1995.





Za vrijeme isusovaca (1699-1773) gimnaziju je završilo oko 900 učenika. Tijekom 16 godina djelovanja Akademije požeška je gimnazija imala potpunu gramatičku školu, humaniora, filozofiju i moralnu teologiju. Uz zagrebačku Akademiju bila je tada jedina isusovačka viša škola u Hrvatskoj.

Nakon što je ukinut isusovački red gimnaziju su preuzeli pavlini. Godine 1777. uvedena je nova naučna osnova, nova podjela na razrede i novi nazivi. Gimnazija se dijelila na nižu gramatikalnu (tri razreda) i višu humanističku (dva razreda). Nakon ukidanja pavlinskog reda (1786) pavlini su se sekularizirali, pa su se zadržali kao profesori sve do 1834, kada su školu preuzeli franjevci. Godine 1806. škola je ponovno imala četiri niža razreda te postala šestorazredna škola, a takva je ostala sve do 1852. godine.

U tom razdoblju više se pozornosti posvećuje prirodnim znanostima, uređuje se zbirka za biologiju i fiziku, a uz latinski više se njeguje i hrvatski jezik. Nastojanja su usmjerena na unapređenje nastave. Uvedeno je načelo zornosti i eksperiment. Odgojno i obrazovno djelovanje nije se bitno mijenjalo sve do 1850. godine, kada je Leo Thun proveo reformu školstva. Zbivanja 1848. godine u Hrvatskoj uvelike su se odrazila na prilike u Požegi, pa je i među učenicima gimnazije bilo nemira.⁹ Školske godine 1848/49. uveden je hrvatski jezik kao nastavni jezik umjesto latinskog, ali ne zadugo, jer je za Bachova neoapsolutizma (1851-1860) nastavni jezik bio njemački. Zbog brojnih teškoća, godine 1852. škola postaje niža gimnazija s četiri razreda (ukinuti su peti i šesti razred). To je bio i najveći pad od osnutka, jer kao četverorazredna škola djeluje punih 18 godina (do 1870). Ipak je za to vrijeme uvedeno nekoliko predmeta, npr. krasopis, crtanje i muzika, ali su učenici snosili troškove poučavanja. Godine 1854. uprava škole osnovala je Društvo za potporu dobrih ali siromašnih učenika, koje je s manjim prekidima djelovalo punih 90 godina (do 1944).¹⁰

Među profesorima su se isticali Silvestar Vögyi kao rektor. On je prvi 1776. godine počeo pisati povijest škole (*Historia memorabilia in gymnasio Posegano exhibens*), koja seže do 1820. godine. Zatim se Đuro Fekete od 1813. do 1830. istaknuo kao profesor i direktor, a bila mu je povjerena i bogata školska knjižnica. Sesevski župnik Ivan Švear bio je profesor od 1813. do 1818, a bio je poznat i kao povjesničar (djelo *Ogledalo Ilirijuma*). Kajo Agjić, gvardijan franjevačkog samostana i direktor Gimnazije od 1848. do 1852, rodom iz Pleternice, istakao se kao narodnjak književnim i kulturnim radom.

Listopadskom diplomom od 20. listopada 1860. austrijskim je zemljama vraćena ustavnost, što ubrzava dolazak profesora svjetovnjaka. Među prvim profesorima

⁹ Opširnije o nemirima vidi članak: Filip Potrebica, Doprinos Požeške gimnazije narodnom pokretu u Požegi 1848., *Četvrti znanstveni sabor Slavonije i Baranje*, Osijek 1984, 178-188.

¹⁰ Filip Potrebica, Devedeset godina djelovanja Društva za potporu siromašnih učenika Gimnazije u Požegi, *Almanah Gimnazije u Požegi*, Požega 1970, 21-30.





svjetovnjacima istakli su se Josip Pavičić, Eugen Kovačević i Antun Mazek. Hrvatski jezik opet postaje nastavni. Svjetovnjaci preuzimaju upravu škole 1864. godine, a u školskoj godini 1870/71. dobivaju odobrenje da postupno, svake godine, uvedu po jedan viši razred. Tako je Gimnazija školske godine 1873/74. imala svih osam razreda, te je održan prvi ispit zrelosti.¹¹ Tada je direktor gimnazije postao Antun Mazek, koji je njome upravljao punu 31 godinu (do 1905) i znatno je pridonio njezinu razvoju. Predavao je latinski, grčki i njemački jezik.

Broj učenika u školskoj godini 1873/74. po razredima je slijedeći: I. 32, II. 27, III. 26, IV. 23, V. 13, VI. 12, VII. 10 i VIII. 5. Ukupno 148 učenika. Trideset godina kasnije, 1905. godine broj učenika više se nego udvostručio i popeo se na 314, po razredima: I. 59, II. 46, III. 63, IV. 34, V. 34, VI. 31, VII. 27 i VIII. 20.

Veći dio učenika stanuje u Nadbiskupskom sirotištu,¹² uz naknadu ili besplatno. Oni koji nisu plaćali boravak, obvezali su se da će nakon šestog razreda otići u zagrebačko sjemenište. Nastava se održavala prijepodne (tri sata) i poslijepodne (dva sata). Škola je redovno na kraju svake školske godine tiskala godišnje izvješće,¹³ u kojima je vrlo iscrpno prikazan rad škole. Profesori su u njima objavljivali stručne i znanstvene članke, što se kao tradicija zadržalo sve do danas, s manjim prekidima.

Na javno djelovanje škole potkraj 19. i na početku 20. stoljeća snažno je utjecao građanski sloj Požege. Učenici i profesori suprotstavljali su se mađarizaciji i vodili borbu protiv Austro-Ugarske. Kulminacija nezadovoljstva bio je đачki štrajk 14. ožujka 1912. koji je bio uperen protiv Cuvaja i policijskog nasilja. Učenici su prekinuli nastavu i u povorci mirno prošli gradskim ulicama zahtijevajući slobodu. Glavni đачki zbor održan je na Gradu (brežuljak iza zgrade gimnazije na kojem je u srednjem vijeku bila tvrđa i sjedište Požeške županije), a nastave nije bio od 16. ožujka do 10. travnja 1912.¹⁴

U vrijeme Prvoga svjetskoga rata bila su raspuštena đачka društva, u zgradi gimnazije je potkraj 1914. bila smještena vojna bolnica, školski praznici su skraćeni, a društvo za potporu siromašnih učenika ima sve manje novca. Teškoće nisu prestale ni po završetku rata. U prvim godinama postojanja Kraljevstva SHS stvaraju se đачka vijeća, koja zajedno s roditeljima i nastavnicima upravljaju školom, ali je njihov rad bio kratkog vijeka.

¹¹ Antun Petković, Devedeset maturantskih generacija, *Godišnje izvješće požeške Gimnazije*, školska godina 1963/64, 19-30.

¹² O radu i razvoju sirotišta vidi: Đuro Kuntarić, Požeška kolegija, *Spomenica o stogodišnjici 1835.-1935.*, Požega 1935.

¹³ Filip Potrebeca, Godišnji izvještaji Požeške gimnazije, *Godišnji izvještaj požeške Gimnazije školske godine 1963/64*, Požega 1964, 37-84.

¹⁴ Branimir Kempf, Đачki štrajk u Slav. Požegi, *Godišnji izvještaj požeške Gimnazije*, školska godina 1963/64., 13-17.





Od 1874. do 1925. gimnazija je bila humanističkog smjera, u kojoj su se grčki i latinski jezik morali polagati na maturi. Osim tih predmeta, predavali su se: nauk vjere (od trećeg razreda dalje), povijest, zemljopis, matematika, prirodopis, fizika, kemija, biologija (u sedmom i osmom razredu), a gimnastika tek od početka 20. stoljeća. Fakultativno su se učili francuski, talijanski i grčki jezik, crtanje, pjevanje i stenografija.

Nova naučna osnova godine 1925. omogućila je pretvaranje Požeške gimnazije u realnu, pa se u nižim razredima nisu učili ni grčki ni latinski jezik, a od živih se jezika učio francuski od drugog razreda, umjesto njemačkog jezika. Tada se uvodi obvezna nastava crtanja i gimnastike.

Nakon uspostave šestojanuarske diktature polovicom 1929. godine pokrenuta je inicijativa da se Požeška gimnazija svede na nižu s četiri razreda. Deputacija grada Požege uspjela je u Beogradu spriječiti tu nakanu koja je bila nelogična jer se iz godine u godinu povećavao broj učenika. To je, uostalom, u konačnici rezultiralo i proširenjem školskog prostora nadogradnjom drugog kata postojeće gimnazijske zgrade na Trgu sv. Terezije. Ova nadogradnja uspješno je završena uz veliko zalaganje direktora Pavla Rogića. Tijekom dogradnje, rad škole bio je poremećen, pa je nastava održavana u nekoliko zgrada: u Djevojačkoj pučkoj školi, obrtničkom, Sokolskom i Vatrogasnom domu.

Broj učenika na početku 20. stoljeća oscilira, a kreće se od 298 (1900. godine) do 322 (1919. godine). U razdoblju između dvaju ratova ubrzano se povećava: 392 (1920. godine), 485 (1927. godine), 500 (1931. godine). Neposredno prije rata 1939. godine broj je učenika bio 626. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata broj učenika se nešto smanjio i 1944. godine gimnazija je brojila 552 učenika.

Razvoj i djelovanje škole od 1941. do 1945. možemo podijeliti na dva razdoblja. Prvo je ustrojstvo školskog sustava u NDH, a drugo rad partizanske gimnazije.

S početkom rata nastupile su brojne teškoće glede organizacije i djelovanja škole. Ustrojem Nezavisne Države Hrvatske sve se jasnije očituje polarizacija među profesorima i učenicima. Dio profesora bio je osumnjičen zbog neprijateljstva prema režimu, što je dovelo do represivnih mjera. Unatoč naredbi profesorima da se ne udaljavaju iz Požege, nastavničko se vijeće smanjivalo. Smanjio se i broj učenika u odnosu na 1939. godinu (za 90), što će varirati u narednim ratnim godinama. Iz popisa učenika bili su brisani učenici Židovi. Učenicima je zabranjeno sudjelovanje u izvanškolskim društvima, sakupljanje u grupama na ulici te napuštanje grada bez posebne dozvole. Ratne neprilike su u prvim mjesecima postojanja NDH unijele nemir u školu, stoga je završetak školske godine 1940/41. bio znatno poremećen. Nije tiskano godišnje izvješće škole, a svi učenici koji su imali manje od četiri negativne ocjene završili su razred i dobili godišnje svjedodžbe. Tako su mnogi učenici bez velikih teškoća završili razred.

U školskoj 1941/42. godini upisano je 559 učenika u četrnaest odjela. Nastava je održavana prije podne u svim odjelima. U godini 1943. nedostajala je polovica



nastavnika (deset) i rijetko su se održavale stručne sjednice, a nastava je često prekidana uzbunama. Unatoč brojnim ratnim neprilikama, 1944. godine tiskano je godišnje izvješće za nastavnu 1941/42., 1942/43. i 1943/44. godinu.

Od 12. rujna 1944. do 21. travnja 1945. u Požegi se nekoliko puta izmjenjivala vlast NDH i partizana, stoga školske 1944/45. godine nastava nije bila redovna. Nastava se odvijala prema dvama različitim nastavnim programima koji su se realizirali uz velike teškoće. Zbog čestih ratnih operacija nastava je prekidana, a često su se mijenjali nastavnici i predmeti. U tri su navrata nastavu organizirali organi partizanske vlasti. Pretežan dio nastave odvijao se u partizanskoj gimnaziji (110 radnih dana), a samo 28 radnih dana za vrijeme vlasti NDH. Dio profesora u dva navrata se povukao s partizanima u Papuk i u zbjegu ostao kraće vrijeme.

Tijekom školske 1944/45. godine dio je učenika VI, VII. i VIII. razreda mobiliziran u partizansku vojsku, tj. u VI. udarni korpus. Njih oko šezdeset uključilo se bez pripreme u borbe, a već su u prvim danima poginula šestorica. Učenici VII. i VIII. razreda su 17. listopada 1944. pozvani na vojnu dužnost. U razred su došli predstavnici NOVJ-a i odveli dječake u požešku vojarnu, dok su u razredima ostale djevojčice koje su njihove knjige poslije nastave ponijeli njihovim roditeljima. Nakon završetka rata mnogi će se vratiti u školu.¹⁵

Nakon Drugoga svjetskog rata, 21. travnja 1945., obuka je nastavljena uz velike teškoće. Novi ustroj vlasti odmah uvodi socijalistički odgoj i obrazovanje. Uklonjeno je iz ranijeg programa sve ono što nije bilo u skladu s komunističkim nazorom na svijet. Njemački i talijanski jezik zamijenjeni su ruskim i engleskim, istodobno se mijenjaju odnosi između učenika i nastavnika. Mnogi se učenici vraćaju u klupe neposredno s bojišta. Dolazi do pada kvalitete nastave i discipline. Učenici zajedno s nastavnicima sudjeluju u brojnim radnim akcijama, od lokalnih do saveznih. Postupno se uspostavlja suradnja između roditelja i škole te je 2. ožujka 1947. stvorena Zajednica doma i škole. Ona prestaje djelovati 1954. godine kada se uvodi društveno samoupravljanje koje je uvelike pridonijelo padu kvalitete odgoja i obrazovanja.

Nakon rata učenice Građanske škole priključene su učenicima gimnazije. Gimnazija je do školske 1955/56. godine bila osmerorazredna i učenici su na kraju školovanja polagali završni ispit, maturu, a tada prelazi u četverorazrednu, kakva je i danas, također sa završnim ispitom. U školskoj 1945/46. godini uvedeno je polaganje nižeg ispita (mala matura) nakon četiri razreda, a školske godine 1947/48. nakon tri razreda. Taj je ispit ukinut školske 1950/51. godine.

Broj učenika 1946. je 714, ali se iz godine u godinu povećava i već 1948/49. broji 1040, da bi već iduće školske godine gimnazija dosegla najveći broj učenika u svojoj povijesti – 1197 (m. 694 i ž. 503). Kao četverorazredna gimnazija dobiva

¹⁵ Vladimir Vugrinec, Doprinos učenika Gimnazije narodnooslobodilačkoj borbi, *Godišnji izvještaj požeške Gimnazije*, školska godina 1963/64., 7-12; usporedi: Filip Potrelica, Požeška gimnazija u vrtlogu II. svjetskog rata, *Traženja*, god. 1 i 2, br. 2 i 3, Požega 1969. i 1970.





određenije mjesto u obrazovanju na drugom stupnju obrazovanja, pa se interes povećava te iz godine u godinu broj učenika raste: 1956/57. broji 380 učenika, a 1969/70. upisan je dotada najveći broj učenika – 711 – u 21 odjel.

S obzirom na to da nije bilo dovoljno učiteljskog kadra u vrlo intenzivnoj po-ratnoj ekspanziji školstva, otvorena je 1951. pri gimnaziji Učiteljska škola, koju je osnovalo Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske. Školu je vodio profesor Ljuboslav Kuntarić koji je u tom poslu imao veliko iskustvo radeći na Učiteljskoj školi u Čakovcu. Učiteljska škola nije bila dugog vijeka, radila je samo dvije godine. Kad je 1952. godine zatvorena, učenici su bili razmješteni u druge učiteljske škole.

Novi plan i program donesen 1954/55. trebao je omogućiti suvremeniju i moder-niju nastavu. No, to se događalo vrlo teško, jer su programski sadržaji bilo izrazito ideologizirani. Taj se program primjenjivao od 1956. godine, kada su se niži razredi odvojili od viših i od njih je osnovana Prva osmogodišnja škola, a viši razredi či-nili su novu reformiranu gimnaziju s novim programom.

Godine 1959. mijenja se struktura gimnazije i obuhvaća nastavu, proizvodni rad i slobodne aktivnosti. U drugom razredu provodi se bifurkacija u dva smjera, društveno-jezični i matematičko-prirodoslovni, radi prilagođavanja nastave dru-štvenim potrebama, a 1968. godine prelazi se na jedinstveni program za gimnazije općeg smjera, koji je požeškoj sredini najviše odgovarao. Godine 1959. Antun Petković, direktor škole (1957-1973), ponovo pokreće izdavanje godišnjih izvješća, te počinje i dovršava akciju na gradnji fiskulturne dvorane. Godine 1969. održana je i važna proslava, 270. obljetnica postojanja i djelovanja gimnazije, i tom je prigodom škola izdala *Almanah* u kojem su radovi profesora i bivših učenika koji su tada djelovali u javnom, kulturnom i političkom životu. Ova je publikacija začetak ideje o stvaranju zbornika radova profesora i učenika Požeške gimnazije kroz protekla tri stoljeća.

Školske godine 1975/76. počela se provoditi nova reforma usmjerenog obrazo-vanja drugog stupnja u SR Hrvatskoj. Tada se osniva Opća srednja škola koja ima jedinstveni program i plan za sve srednje škole u SR Hrvatskoj, a time se provodi radikalna promjena srednjeg obrazovanja, posebno u gimnaziji. Učenici koji su se u školskoj godini 1975/76. upisali u prvi razred gimnazije rade po programu i planu za opću srednju školu, a time je ukinut dosadašnji oblik gimnazijskog školo-vanja. Po programu i planu za gimnazije rade samo još drugi, treći i četvrti razred, a njihovim završavanjem formira se nova škola i novi odgojno-obrazovni sustav, i to upravo nakon 275 godina neprekinutog djelovanja požeške gimnazije.

Reforma odgoja i obrazovanja provedena je sredinom 80-tih godina bez pristanka i konzultiranja najvećeg dijela prosvjetnih radnika i građana. Reformu je praktički oktroyirao Republički sekretarijat za prosvjetu i kulturu tada pod vodstvom tadašnjeg ministra Stipe Šuvara. Dala je negativne rezultate. Kritička ocjena reforme javnosti bila je poznata još u vrijeme njezine provedbe, pa se ni dvadeset godina kasnije nema razloga mijenjati taj stav.



Svi argumentirani razlozi protiv takve reforme bili su *a priori* odbijeni. Što se tiče Požeške gimnazije isticano je, s pravom, da je to škola koja još uvijek daje kvalitetno široko opće obrazovanje, da ima svoju bogatu prošlost (peta gimnazija u Hrvatskoj, a prva u Slavoniji), da je dobro strukturirana itd. Mnogi u Požegi, najčešće roditelji i profesori gimnazije (ne svi), koji su imali takav pristup, proglašavani su zastupnicima i braniteljima konzervativizma i neutralne škole, a time, dakako, i protivnicima reforme i socijalističkog društva u cjelini. Neugodnosti i negativne oznake nisu bile male niti su bile bezopasne.

Reformatori su mehaničkim ujednačavanjem uvjeta odgoja i obrazovanja unazadili odgoj i obrazovanje. Učenici su pretvoreni u puke brojeve, a rezultat je njihova rada izražavan brojevima u obliku srednje ocjene. Rušene su mnoge individualne vrijednosti učenika, stvoren je uniformni kolektivizam. Uniformna centromanija u čitavoj je državi bila geslo «reformatora», a naredbodavci su bili autoritativni i nepopustljivi, pa i onda kada su argumentima bili razuvjereni u ispravnost svojih postupaka.

Tada nekoliko vrijednih požeških srednjih škola, među njima je posebno gimnazija svedena na nižu razinu i utopila se u sivilu nižih vrijednosti obrazovanja, pa je 1978. s posljednjim maturantima prestala postojati. To je bio još jedan njezin pad u višestoljetnoj povijesti. Prekid rada trajao je punih dvanaest godina.

Sve požeške srednje škole nasilno su uključene novoosnovanu mamut-školu – Centar za usmjereno obrazovanje – s brojnim zanimanjima u kojoj je 1979. bilo 3.357 učenika raspoređenih u 106 odjela. Poučavalo ih je 125 profesora i nastavnika, što je tek 51 % svih zaposlenih radnika, među kojima je bio 31 nastavnik bez potrebne i propisane stručne spreme. U nastavi je sudjelovalo i 75 vanjskih suradnika ili 30,5% svih zaposlenih radnika koji nisu imali potpuno pedagoško, psihologijsko i didaktičko-metodičko obrazovanje. Ako vanjskim suradnicima dodamo nastavnike s nepotpunim stručnim obrazovanjem, onda je u Centru za usmjereno obrazovanje u Požegi u nastavi sudjelovalo 106 osoba s nepotpunim stručnim ili pedagoškim, psihologijskim i didaktičko-metodičkim obrazovanjem, što je 49,5% svih nastavnika. Znači da 50% sudionika u nastavi nije udovoljavalo propisima za izvođenje nastave u srednjem usmjerenom obrazovanju.

Posebno treba naglasiti da se nastava odvijala u više zgrada koje su jedna od druge bile znatno udaljene, što je stvaralo brojne teškoće. Osnovno je da se nastavnici nisu dovoljno međusobno poznavali, mada su činili isto nastavničko vijeće. Nastavnici su često mijenjali razrede, a da učenika nisu dospjeli dovoljno upoznati. Tijekom jedne godine u nekim se razredima promijenilo do sedam nastavnika iz jednog predmeta.¹⁶ Rezultati su bili poražavajući, stoga se, kako su govorili «reformatori», moralo mnogo toga mijenjati u hod.

¹⁶ Filip Potreblica, Tri stoljeća Požeške gimnazije, 329-331.





Gimnaziju je tada polazilo 733 učenika raspoređenih u 21 odjel i raspolagala je s vlastitom zgradom i fiskulturnom dvoranom u kojoj su maturirale sve generacije požeških gimnazijalaca. Osim toga, gimnazija je unijela u centar dvije bogate knjižnice (profesorsku i učeničku) s oko 30.000 knjiga, te nešto skromniju knjižnicu školskih udžbenika. Zatim dobro opremljene praktikume sa zbirka učila za fiziku, kemiju, biologiju, tehničko obrazovanje, te posebnim zbirka nastavnih sredstava i pomagala za likovnu i muzičku umjetnost, povijest, zemljopis, matematiku; razvijenu izvannastavnu djelatnost kroz Omladinsko kulturno umjetničko društvo sa sekcijama: literarna, likovna, dramska, recitatorska i glazbena (tamburaški zbor), slobodnim aktivnostima učenika u slijedećim znanstvenim grupama: grupa za informatiku, biologiju, kemiju, matematiku, zemljopis, meteorologiju, filozofiju, povijest, astronomiju, fiziku, jezike (engleski, francuski, talijanski), foto i kino-klub «Gimnazija», te školsko društvo za fizičku kulturu «Polet» s nizom sekcija. Posebno je bio razvijen pokret «Nauka mladima». Nastavne je poslove obavljalo 28 nastavnika, od toga 26 profesora ili 92,85 % svih nastavnika i dva nastavnika ili 7,15%. Nastava je u cijelosti bila stručno zastupljena. Ostale poslove obavljala su dva službenika i šest pomoćnih radnika. Stručna zastupljenost u izvođenju nastavnog programa bila je na zavidnoj visini. Učenici gimnazije uživali su značajan ugled na višim školama i fakultetima.

Ako ovo usporedimo sa navedenim stanjem u Centru u koji je nasilno uključena gimnazija, uočljiv je pad i nazadovanje u svakom pogledu. Došlo je do pada kvalitete u odgoju i obrazovanju, što su «reformatori» brzo uočili ne želeći to javno priznati. Parcijalne promjene nisu mogle zaustaviti eroziju u odgoju i obrazovanju. Povjerenje učenika i roditelja, te ostale javnosti u takav se odgojno-obrazovni sustav sasvim poljuljalo. U Centru je programski najslabije prisutno ranije gimnazijsko obrazovanje, koje se javlja samo u segmentima kulturološkog i matematičko-informatičkog usmjerenja.

Hrvatski sabor je 1990. godine donio Prijedlog nove koncepcije odgojno-obrazovnog ustrojstva u Republici Hrvatskoj. Vraćeno je gimnazijsko obrazovanje i ubrzo je određena mreža gimnazija; dakako, da je došlo i do obnavljanja Požeške gimnazije. Ona započinje svoju djelatnost u nastavnoj godini 1991/92. najprije u okviru Centra, a od 1. ožujka 1992. kao samostalna škola u vlastitoj zgradi na Trgu sv. Terezije. Od onoga što je unijela u Centar malo je vraćeno. Tijekom dvanaest godina bez traga su nestala brojna nastavna pomagala i sredstva pa i neke zbirke, uz to je razoreno ranije ustrojstvo škole, raspršeni su profesori i duh škole. Istina, sačuvane su obje knjižnice uz manja oštećenja, a vraćena su i neka učila koja imaju za ovu školu muzeološku vrijednost. Ponovnim ustrojstvom gimnazije obradovani su roditelji, učenici i javnost općenito, a posebice njezini bivši učenici i neki profesori. Istodobno s vraćanjem gimnazijskog obrazovanja započela je aktivnost oko obilježavanja 300. obljetnice osnutka Požeške gimnazije (1699) s



ciljem potpunog afirmiranja gimnazijskog obrazovanja i drugih vrijednosti koje je gimnazija ostvarila kroz protekla tri stoljeća.

U proteklih deset godina od 1992. do 2002. Požeška je gimnazija uspjela vratiti raniji sjaj i uklopiti se u suvremeni moderni sustav obrazovanja i odgoja. Od obnove je pažljivo usmjeravan njezin rad u skladu sa zakonom i načelima razvijanja nacionalnog identiteta, povijesnosti, humanizma i antropocentrizma, inovativnosti, demokratičnosti, otvorenosti i slobode stvaranja, približavanja odgojnoj i obrazovnoj praksi razvijenih demokracija. Škola se razvija «po mjeri učenika», stoga se razvija učenička samostalnost, suradnja učenika i nastavnika, nastavnička stvaralačka odgovornost, timski rad, roditeljska suodgovornost, viši školski i pedagoški standard, informatizacija i samostalnost učenika u nastavi. Težnja je da učenik postane subjekt u nastavnom procesu.

Teži se za povezivanjem škole s ostalim odgojno-obrazovnim, kulturnim i dugim institucijama, te njezino otvaranje prema sredini da se s njome što potpunije integrira. Afirmira se javnost rada i suradnje u užoj i široj sredini što omogućava ostvarivanje postavljenih ciljeva. Postignuća su značajna i stoga neka od njih želim naznačiti. Škola je uspjela dio profesorske knjižnice (260 knjiga) zaštititi kao spomeničku baštinu, dakako, uz pomoć Zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Osijeka i uz suradnju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, koja je vratila 100 knjiga koje su od 1948. bile deponirane u njezinu fondu. U suradnji s Hrvatskim školskim muzejom pokrenuto je uređenje Školskog muzeja gimnazije u Požegi. Dio je materijala obrađen i nastavlja se prikupljanje dokumenata i učila. Godine 1997. započele su pripreme za izgradnju nove gimnazijske zgrade na lokaciji atletskog stadiona i izgradnja je započela 2000. godine i planira se za tri do četiri godine izgraditi. Dana 6. rujna 1997. završena je obnova postojeće gimnazijske zgrade te je kupljena nova oprema koja zadovoljava minimalni suvremeni pedagoški standard. Najveći napredak je učinjen glede informatizacije škole. Kupljena je 1999. godina oprema u vrijednosti 300.000 kuna. Potom je nabavljen novi bibliotečno-informacijski centar. Informatičkom su opremom znatnije opremljeni i pojedini kabineti/specijalizirane učionice. Škola je stalnim vodom priključena na Internet 1999. godine, a potom, u sklopu priključenja svih škola, i na ISDN priključkom u knjižnici i upravnom dijelu škole, kako bi Internet bio što dostupniji većem broju učenika.

Tijekom 1999. godine obilježena je i 300. obljetnica Gimnazije u Požegi obilježena sa 36 raznih manifestacija (predavanja uvažениh stručnjaka do sjednice Predsjedništva HAZU, održane prvi puta u njezinoj povijesti izvan Zagreba).

Danas gimnazija ima opći i prirodoslovno-matematički smjer. Učenici pokazuju visoku prolaznost i to potvrđuju svojim nastavkom školovanja na višim školama i fakultetima. Studij upisuje 92% učenika. Učenici su uz redovitu nastavu aktivno sudjeluju u nizu drugih projekata i ostvaruju zapažene rezultate na državnoj, međudržavnoj i svjetskoj razini. Za uspješan rad gimnazija je dobila niz priznanja





od kojih su značajnija: Kolektivna nagrada grada Požege u 1999. godini, ministrovo Priznanje u povodu Dana učitelja za 2000. godinu, Povelju Republike Hrvatske koju je dodijelio Predsjednik Republike Hrvatske za 2000. godinu. Svakako je to plod savjesnog rada nastavnika i učenika škole na čelu s ravnateljem Pavlom Bucićem (ravnatelj je od 18. svibnja 1992). Važna je i podrška grada Požege, roditelja te školskih vlasti u Požeško-slavonskoj županiji i Republici Hrvatskoj.

Požega bi bez Gimnazije u protekla tri stoljeća bila siromašna, a s njom je postala središte prosvjetnog i kulturnog života istočne Hrvatske, osobito u 18. i 19. stoljeću. Znatno je pridonijela u 18. stoljeću da grad Požega postane sjedište obnovljene Požeške županije (1745), te da Požega bude proglašena slobodnim kraljevskim gradom (1765) u kojem upravo u tom vremenu djeluju dva fakulteta u okviru *Academiae Poseganae*. Dakle, Požega je bila sveučilišni grad. To je i potvrđeno i osnivanjem Veleučilišta u Požegi 1999. godine koje ima svoju upravu u sadašnjoj zgradi gimnazije i svojim je djelovanjem prisno povezano s njom.

Gimnazija je kroz protekla tri stoljeća pridonijela razvoju kulture, znanosti, umjetnosti, gospodarskom razvoju, te nacionalnom buđenju. U Požeškoj gimnaziji stjecali su znanja učenici od Budimpešte do Dubrovnika, a za istočnu je Hrvatsku/Slavoniju bila i ostala važan odgojno-obrazovni zavod. Ovo naše vrijeme uz više rada zahtijeva i veću stvaralačku sposobnost. Dosad je gimnazija bila pretežno izvor kandidata za studij i bila je najpogodniji put za uključivanje na sve fakultete. Pružala je široko obrazovanje bez kojeg nema solidnog stručnog obrazovanja.

Obavljajući svoju odgojnu i obrazovnu funkciju u vrlo različitim povijesnim razdobljima i okolnostima, gimnazija je postala dio kulturne prošlosti i sadašnjosti Požege i cijele Hrvatske. Najbolji dokaz su požeški gimnazijalci koji su se posvetili različitim zvanjima, a mnogi su se istaknuli u znanosti, umjetnosti, kulturi i gospodarstvu, kako u prošlosti, tako i u sadašnjosti. Tome treba dodati stvaralaštvo velikog broja uglednih profesora koji su poučavali na ovoj školi. Stoga je zajednički rad učenika i profesora pridonio da je gimnazija dala veliki doprinos hrvatskom gospodarskom, znanstvenom, kulturnom, društvenom i političkom životu.

Summary

Three Centuries of Gymnasium in Požega

In this paper the author deals with the Gymnasium in Požega which has significantly contributed to the development of culture, science, arts and economy, as well to the rise of national consciousness in the region of Požega. Some stu-





dents came from distant places like Budapest and Dubrovnik, and, for decades, this Gymnasium has remained the best place of education in the region of Slavonia. The best proof of this fact is a large number of distinguished scholars, artists, economists, etc. coming from this Gymnasium.

Key words: Gymnasium of Požega, Požega, Slavonia, scholarly system, history of schools.



FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 37

U SPOMEN IGORU KARAMANU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2005.





RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 37

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Miljenko Jurković

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske





Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura i korektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u listopadu 2005. godine

Naklada

400 primjeraka